

YAKAPINAR KÖYÜ TAHTACI ALEVİLERİNDE ÖLÜM İLE İLGİLİ İNANIŞ VE RİTÜELLER*

Beliefs and Rituals Related to Death among Tahtacı Alevs of Yakapınar Village

Glaubensvorstellungen und Rituale im Zusammenhang mit dem Tod bei den Tahtacı-Aleviten des Dorfes Yakapınar

Sultan Yıldız AYDINLIOĞLU**

Ö

Ölüm, insanlık tarihinin başlangıcından beri bireylerin ve toplumların karşı koyamadığı doğa olaylarından biri olmuştur. Bu olay, bilimsel açıdan dolaşım ve solunum sistemlerinin işlevini kaybetmesi olarak tanımlanırken toplumlar tarafından kültürel bir olay olarak görülmektedir. Ölüm, biyolojik bir olgu olmanın ötesinde kültürel bir anlam alanına sahiptir ve toplumların bu olgu etrafında geliştirdikleri ritüeller aracılığıyla ifade edilir. Bazı toplumlarda ölüm, mutlak bir son olarak değil; insan ruhunun yaşanan dünyadan ayrılarak sonsuz bir yolculuğa çıktığı, yeni bir varoluş hâlinin başlangıcı olarak anlamlandırılmaktadır. Bu karşı koyulamayan doğa olayı karşısında toplumlar çaresizdir ve bu çaresizliği gidermek, ölüm ile birlikte gelen acı hissini hafifletmek için ölüm çevresinde ritüeller oluşturmuştur. Bu ritüellerin başlıca gerçekleştirilme amacı, ölen kişinin “öte dünyaya” olan göçünü/yolculuğunu kolaylaştırmak ve ölen kişinin ardında kalan bireylerin acısını hafifletmektir.

Ölümün bir son olmadığına dair düşünceyi günümüzde canlı bir şekilde yaşatan toplumların başında Tahtacılar gelmektedir. Tahtacılar ölüm yeni

* Bu çalışma İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan, Tahtacı Alevlerinde inanış ve uygulamaları konu alan “Yakapınar Köyü Tahtacı Alevlerinde İnanış ve Uygulamalar” adlı yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, s.aydinlioglu@icloud.com, ORCID: 0000-0002-1947-5247.

bir başlangıç kabul edilmesinin yanı sıra öze dönüşün bir temsildir. Bu kabulün temelinde insanı Allah'ın kendi nurundan yarattığı ve öldüğünde tekrar ona yani özüne kavuşacağı inancı vardır. Tahtacı toplumunda ölümün aynı zamanda “Hakk’a yürümek” olarak tanımlanması ve bu bağlamda ölüm olayından sonra söylenen avutucu sözlerin ölen kişinin göçünü/yolculuğunu ifade etmesi Tahtacıların bu inancı günümüzde dahi koruduklarının kanıtı niteliğindedir. Öze dönüş inancının yanı sıra insan ruhunun öldükten sonra yeniden başka ortamlarda var olacağı inancına da Tahtacı toplumunda rastlanılmakta ayrıca bütün bunların yanı sıra Tahtacı toplumunda iki çeşit ölüm tanımlaması yapıldığı bilinmektedir.

Bu makalede, Tahtacıların ölüm olayını tanımlamaları ve bu olay etrafında gerçekleştirdiği ritüeller İzmir ilinin Bayındır ilçesinde bulunan üç Tahtacı köyünden biri olan Yakapınar köyü örnekleminde nicel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Ölüm etrafında gerçekleştirilen bu ritüeller eski Türk geleneğindeki ölüm inancı ve ritüelleri ile karşılaştırılmalı olarak incelenmiş, ritüellerin günümüzde uygulanma biçimleri ve bu ritüellerdeki değişimler açıklanmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması ve yapılan literatür taramalarında elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışmaya konu olan ölüm ile ilgili ritüeller; ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası olmak üzere üç başlık altında açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ritüel, Ölüm, Tahtacı, Alevi, Yakapınar Köyü.

ABSTRACT

Death has been one of the natural phenomena that individuals and societies have been unable to resist since the beginning of human history. While it is scientifically defined as the cessation of the functions of the circulatory and respiratory systems, societies perceive death primarily as a cultural phenomenon. Beyond its biological dimension, death occupies a significant cultural sphere of meaning and is expressed through the rituals that societies have developed around it. In some cultures, death is not understood as an absolute end; rather, it is interpreted as the beginning of a new state of existence in which the human soul departs from the lived world and embarks on an eternal journey. In the face of this inevitable natural event, societies experience a sense of helplessness and have therefore created rituals surrounding death in order to alleviate this helplessness and ease the pain brought about by loss. The primary purpose of these rituals is to facilitate the deceased's migration or journey to the "other world" and to mitigate the grief of those left behind.

Among the communities that continue to vividly sustain the belief that death is not an end, the Tahtacı occupy a prominent place. In Tahtacı belief, death is regarded not only as a new beginning but also as a representation of a return to the essence. This understanding is grounded in the belief that human beings were created from God's own light and, upon death, reunite with Him—that is, with their essence. The fact that death is defined as "walking toward the Truth" (Hakk'a yürümek) in Tahtacı society, and that the consolatory expressions uttered after death symbolically describe the deceased's migration or journey, demonstrates that this belief continues to be preserved to the present day. In addition to the belief in a return to the essence, the Tahtacı community also maintains the belief that the human soul continues to exist in different realms after death; moreover, it is known that two distinct types of death are recognized within Tahtacı belief.

In this article, the Tahtacı community's interpretations of death and the rituals performed around this phenomenon are examined through the case of Yakapınar Village, one of the three Tahtacı villages located in the Bayındır district of İzmir, using quantitative research methods. The death-related rituals are analyzed comparatively with the death beliefs and rituals of ancient Turkic tradition, and both their contemporary forms of practice and the changes they have undergone are discussed. In order to provide a clearer understanding of the subject and in light of the findings of the literature review, the rituals related to death that constitute the focus of this study are examined under three main headings: pre-death, death, and post-death.

Keywords: Ritual, Death, Tahtacı, Alevi, Yakapınar Village.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Tod gehört seit Beginn der Menschheitsgeschichte zu den Naturereignissen, denen sich Individuen und Gesellschaften nicht entziehen können. Während er aus wissenschaftlicher Sicht als irreversibler Stillstand von Kreislauf und Atmung definiert wird, betrachten menschliche Gesellschaften den Tod zugleich als ein kulturelles Phänomen. Als kulturelles Ereignis drückt sich der Tod durch die Rituale aus, die Gesellschaften um dieses Phänomen herum entwickelt haben. In einigen Gesellschaften wird der Tod nicht als Ende, sondern als Beginn eines neuen Lebens verstanden. Er wird als der Anfang der unendlichen Reise der menschlichen Seele nach ihrem Abschied von der irdischen Welt beschrieben. Gesellschaften haben Rituale rund um den Tod entwickelt, um die Ohnmacht, die dieses unabwendbare Naturereignis auslöst, wie auch den mit dem Tod einhergehenden Schmerz zu lindern. Hauptziel dieser Rituale ist es, den Übergang bzw. die Reise der verstorbenen Person in die „jenseitige Welt“ zu erleichtern und zugleich den Schmerz der Hinterbliebenen zu lindern.

Zu den Gesellschaften, die gegenwärtig die Vorstellung bewahren, dass der Tod kein Ende bedeutet, zählen die Tahtacı-Aleviten. Bei den Tahtacı wird der Tod nicht nur als ein neuer Anfang, sondern auch als eine Rückkehr zum Ursprung verstanden. Dieser Auffassung liegt der Glaube zugrunde, dass der Mensch aus dem göttlichen Licht Allahs erschaffen wurde und nach dem Tod wieder zu ihm, also zu seinem Ursprung, zurückkehrt. Dass der Tod in der Tahtacı-Gemeinschaft zugleich als „Gang zu Gott“ (Hakk’a yürümek) bezeichnet wird und die tröstenden Worte, die im Todesfall geäußert werden, Bezug auf diese Reise des Verstorbenen nehmen, kann als Beleg dafür gelten, dass diese Glaubensvorstellungen bis in die Gegenwart fortbestehen. Neben dem Glauben an die Rückkehr zum Ursprung findet sich in der Tahtacı-Gemeinschaft auch die Vorstellung, dass die menschliche Seele nach dem Tod in anderen Existenzformen weiterbesteht. Darüber hinaus unterscheiden die Tahtacı zwischen zwei unterschiedliche Arten des Todes.

In diesem Beitrag werden die Definitionen des Todes bei den Tahtacı sowie die in diesem Zusammenhang praktizierten Rituale am Beispiel des Dorfes Yakapınar, eines von drei Dörfern im Landkreis Bayındır der Provinz Izmir, in dem Tahtacı-Aleviten beheimatet sind, unter Anwendung quantitativer Forschungsmethoden untersucht. Die um den Tod herum vollzogenen Rituale werden vergleichend mit den Todesvorstellungen und -ritualen der alttürkischen Tradition analysiert. Zudem werden ihre heutigen Ausprägungen sowie Veränderungen in der Ritualpraxis erläutert. Zu Zwecken der verständlichen Darstellung und auf Grundlage der in dieser Studie vorgenommenen Literaturrecherche werden die Todesrituale in drei Phasen gegliedert: Rituale vor dem Tod, während des Todes und nach dem Tod.

Schlüsselwörter: Ritual, Tod, Tahtacı, Aleviten, Dorf Yakapınar.

Giriş

Ölüm, insanlık tarihinin başlangıcından beri toplumların karşı koyamadığı doğa olayıdır. Bu doğa olayı insan yaşamında bir geçişi temsil eder. İnsan topluluklarının inanış ve törelerinde doğum ve evlenme gibi ölüm de bir geçiş aşamasıdır (Artun, 2011: 200). İnsan yaşamında görülen bu geçişlerin sonuncusu olarak tanımlanabilecek olan ölüm, bireyleri ve toplumları derinden etkiler. İlahi dinler ve inanç gruplarınca bir son ya da yeni bir hayatın başlangıcı olarak tanımlanabilen ölüm olayının insanlar üzerinde bıraktığı derin acı ve etkileri hafifletebilmek için toplumlar, birtakım ritüellere ve törenlere başvurmuş, bunun bir sonucu olarak da her toplumda doğum ve evlenmede olduğu gibi ölüm çevresinde de birçok âdet, tören ve ritüeller ortaya çıkmıştır. Toplumların sahip olduğu âdet, tören ve ritüeller inançsal yapı ve kültür tarafından şekillenmekte, ayrıca bahsi geçen bu âdet, tören ve ritüellerin icraları ve içeriklerindeki çeşitlilik yine toplumun sahip olduğu kültür ve inanç yapısından kaynaklanmaktadır.

Alevilikte iki tür ölüm anlayışı vardır. Birincisi “ölmeden önce ölmek”, ikincisi ise insan yaşamında ölüm olayının gerçekleşmesi yani insan vücudunda bulunan organizmaların biyolojik işlevinin son bulmasıdır. Ölmeden önce ölmek, tarikatta taliplerin ikrar vermesi yani yola girmesi ile gerçekleşir. Er (1998) Alevilikteki ölmeden önce ölmek anlayışını şu şekilde açıklar:

Belli bir yaşa gelen kimse ailesiyle birlikte, dedenin ve toplumun huzurunda kurbanını keserek beyaz seccade üzerinde görülüp ölmeden evvel ölmek için kurbanını alıp ceme gider. Burada; küs olduğu birisi varsa onunla barışır, alacağı vereceği varsa bunları halleder ki, burada sorulan öteki dünyada sorulmasın. Yine o anda yalan söylemeyeceğine, kimseyle ilgili kötülük düşünmeyeceğine, komşusu ile iyi geçineceğine, yolunu inkâr etmeyeceğine yemin eder. Burada kötü buy ve alışkanlıklardan uzak durmaya söz veren kişi, artık ahlaki anlamda arınmayı hedefler. Bu da ancak kişinin ölmeden evvel ölmesiyle mümkün olacaktır. Böylece insan, benliğinden arınıp nefisini öldürerek Hakk’a ulaşır (akt. Yıldız, 2007: 95).

Alevi inanç sistemine mensup zümrelerden biri olan Tahtacılar da ölüm, bir son değil yeni bir hayatın başlangıcı olarak kabul edilmekle birlikte aynı zamanda öze dönüşü ifade etmektedir. İnanca göre Allah, insanı kendi nurundan yaratmıştır; bu nedenle insan, ölümlerle birlikte maddi varoluştan ayrılarak ilahî kaynağına yönelir ve özüne yeniden kavuşur. Bu nedenle Tahtacılar da bir ölüm olduğu zaman “Hakk’a yürümek” terimi sıklıkla kullanılmaktadır. Ölüm bir son değil, öze dönüşün temsili

ve Hakk ile yeniden bir olmaktır. Bununla birlikte insan ruhunun, sahip olduğu bedenden ayrılarak başka ortamlarda yeniden zuhur edeceği ve ruhun Allah'tan gelip tekrar Allah'a dönüleceği böylelikle insan ruhunun bu dünyada sürekli devredeceği düşünülmektedir. Ölen kişinin ardından “Devri daim olsun.” gibi avutucu sözlerin kullanılması Tahtacılar da devriye¹ inancının olduğunun kanıtlar niteliktedir.

Tahtacılar a ait inanış ve uygulamaları günümüzde canlı bir şekilde yaşatan yörelerden biri de Yakapınar köyüdür. Yakapınar köyü ile ilgili literatürde bir dizi çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı akademik seviyede, bir kısmı ise saha araştırmaları sırasında karşılaştığımız yayınlanmamış çalışmalardır.² Yapılan bu çalışmalar, köyün ritüel, anlatı, inanış ve uygulama gibi halk bilgisi ürünleri yönünden zengin inançsal evreni ve kültürel birikimi göz önünde bulundurulduğunda literatüre katkı sunsalar dahi yeterli olmaktan uzaktır. Bu makalenin amacı Yakapınar köyü Tahtacılarının ölüm etrafındaki inanış ve ritüelleri inceleyip bir araya getirerek literatüre ve halk bilimi alanına katkı sağlamaktır. Bu bağlamda köyde ölüm olayının gerçekleşmesi ve çevreye duyurulmasından başlayarak cenazenin defnedilmesine ve sonraki bir senelik süreç içerisinde pek çok inanış ve ritüel gerçekleştirilmektedir. Çalışmada ölüm etrafında gerçekleştirilen ritüeller ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. “Ölüm Öncesi” olarak adlandırılan bölümde köyde ölümü düşündüren ön belirtiler, ölümden kaçınmak için yapılan uygulamalara yer verilmiştir. Makalenin ikinci bölümünü oluşturan “Ölüm Sırası” başlıklı bölümde, ölüm olayının duyulmasından başlayarak cenazenin defnedilmesine kadar olan süreçte gerçekleştirilen ritüeller ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Makalenin üçüncü bölümünü ve son bölümü olan “Ölüm Sonrası” başlığı altında ise cenazenin defnedilmesinden sonraki bir senelik süreçte gerçekleştirilen uygulama ve ritüellere yer verilmiştir.

1. Ölüm Öncesi

1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Ölüm korkusunun bilinç dışında yarattığı tedirginlik, halk düşüncesinde olağan dışı davranışların, nesnelerin farklı biçimlerde kullanımının, meteorolojik olayların, hayvanların hareket ve seslerinin, düşlerde görülen imgelerin ve hastada gözlemlenen

1 Tahtacılar da devir inancı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çıblak Coşkun, 2005; Selçuk, 2008.

2 Yakapınar köyü hakkında daha önce yapılan çalışmalar için bk. Güçlü, 2013; Merdan, 2014; Biçici ve Çetin, 2016. Ayrıca saha araştırmaları sırasında elde edilen Nejat Çetin'in “Yakapınar (Uladi) Üzerine Bir Araştırma” adlı yayınlanmamış çalışması vardır.

psikolojik ya da fizyolojik değişimlerin ölümün yaklaşmasına işaret eden göstergeler olarak yorumlanmasına yol açmaktadır (Örnek, 2016: 286). Yakapınar köyünde de benzer biçimde, belirli bedensel ve ruhsal belirtiler ile hayvan davranışları ve doğa olayları ölümün habercisi olarak anlamlandırılmaktadır. Fizyolojik belirtiler olarak ölüm döşeginde olan kişinin yeme içmeden kesilmesi, göz bebeklerinin sararması; psikolojik belirtiler olarak bu dünya ile değil diğer dünya ile iletişime geçmesi, halüsinasyon görmesi gösterilmiştir (KK 1, KK 2, KK 3). Ölüm olayının belirtilerinden biri de hayvanlardır. Baykuş uğursuz bir hayvan olarak bilinmekte ve eğer baykuş bir evin çatısında ötüyorsa o evde ölüm olacağına inanılmaktadır. “Evine baykuş tünese.” gibi beddualarda bunun bir etkisidir. Ayrıca horozların vakitsiz bir zamanda ötmesi, çakalların mezarlıkta uluması da ölümün habercisi olarak kabul edilir. Doğa olaylarında ise yıldız kayması, şiddetli derecede rüzgâr esmesi yine ölümün habercisi sayılmaktadır (KK 1, KK 2, KK 3, KK 9, KK 10, KK 13, KK 15). Bununla birlikte bazı rüyalar ölümün habercisi olarak kabul edilir. Bir kişi rüyasında dişlerinin döküldüğünü görürse bu hayra yorulmaz. Alt dişler hane içinden, üst dişler de hane dışından bir ölümün olacağını habercisi sayılmaktadır. Bununla birlikte eğer rüyada ölen bir kişi görülmüşse ölümün habercisi sayılabilmekte ve ölümü engellemek için o kişinin mezarına bir sopa dikilmektedir (KK 7).

1.2. Kaçınmalar

Halk kültüründe, ölüm olgusunun yaklaşmasını engellemek ya da etkisini azaltmak amacıyla belirli uygulamaların yerine getirilmesine ve bazı davranışlardan kaçınılmasına önem verilmektedir. Bu pratiklerin ihmal edilmesi durumunda ise ölümün gerçekleşeceğine dair bir inanç söz konusudur (Çıblak Coşkun, 2005: 194). Yakapınar köyünde ölüm olayının bir daha yaşanmaması için birtakım kaçınmalar mevcuttur. Bu kaçınmalar hem eşyalar, düşler, fiziki ve psikolojik değişimler çevresinde hem de gerçekleşen ölümün ardından başka bir ölümün olmaması için uygulanmaktadır. Ölümden kaçınmak ve bir cenazenin ardından başka bir cenaze olmaması için cenaze defnedildikten sonra küreği ve çapayı kullanan ilk kişi defin işlemi tamamlandıktan sonra küreğin ve çapanın üstünü kazır (KK 10). Bunun yanı sıra hava karardıktan sonra acı tadı olmasından dolayı eve soğan ve sarımsak alınmaz, hava karardıktan sonra eve alınmasıyla acı getireceğine inanılmaktadır. Soğan ve sarımsağın yanı sıra yine acı getireceği inancından dolayı hava karardıktan sonra eve sabun alınmamaktadır. Ölüm olayının gerçekleşmesinden sonra cenazeyi yıkamak için kullanılan sabun bir daha kullanılmaması için cenazeyle birlikte gömülür. Ayrıca

bir daha acı yaşamamak için tabutun içine koyulmak üzere hazırlanan yatağı dikmek için kullanılan iğne kırıları atılır.

2. Ölüm sırası

2.1. Ölüm Olayının Duyulması

Ölümün gerçekleştiği haberinin yayılması, çoğu zaman geride kalanların ağlamaları aracılığıyla olur. Bu durumu öğrenen komşular ise ölü evinde bir araya gelerek, yas sürecindeki yakınların acısını paylaşır; onları teselli etmeye ve ölümle ilgili ilk düzenlemelerin yapılmasına destek olurlar (Örnek, 2016: 292). Köyde ölüm olayı gerçekleştiği vakit, ölen kişinin yakınları öncelikle haber verilmesi gereken kişilere haber verir. Bu kişiler; varsa uzakta olan çocukları, yakın akrabaları ve cenazeyi hazırlayıp defnedecek olanlardır. Ölüm gerçekleştikten sonra bu kişiler yoluyla diğer köylüler de ölümden haberdar olmaktadır. Bunun yanı sıra eğer ölen kişi erken bir vakit öldüyse ve aynı gün defnedilecekse tüm köy halkının duyması için muhtarlıktan anons edilmektedir. Ancak ölüm akşam saatlerinde olduysa ve cenaze ertesi gün defnedilecekse muhtarlıktan anons defnedileceği gün, sabah erken saatlerde yapılmaktadır. Son birkaç yıldır ise muhtarlığın anonsunun yanı sıra sosyal medyadan da paylaşımlar yapılmakta ve ölüm olayı daha hızlı duyulmaktadır.

Tahtacı topluluklarında, toprağın mühürlenmesi inancıyla bağlantılı olarak defin işleminin gün batımından önce gerçekleştirilmesine özen gösterilmektedir. Ölümün akşam saatlerine denk gelmesi durumunda ise cenazenin hazırlanması ve defnedilmesi ertesi güne bırakılmakta, ölü sabaha kadar bekletilmektedir (Selçuk, 2008: 268). Ölen kişinin sabaha kadar başında beklenilmesine Yakapınar'da "ölünün sabahlaması" denir. Eğer cenaze sabahlayacaksa evin içinde müsait bir oda hazırlanır. Odanın ortasına yatak serilir, üzerine halı serilir halının üstüne cenaze konulur ve cenazenin üstü örtülür, şişmemesi için de cenazenin üstüne bıçak koyulmaktadır. Ayak ucuna defnedilirken giyeceği kıyafetleri konulur ve sabaha kadar başında ağıt yakılır (KK 7, KK 9). Saha araştırması sırasında geçmiş yıllarda musahipli bireylerin cenazelerinde tıpkı cemlerde olduğu gibi delil uyandırıldığı, cenazenin başında sazandarlar tarafından ölüm nefesleri söylendiği, ölüm nefeslerinin bitiminde delilin sırlandığı aktarılmıştır.³ Aşağıda verilen nefes örnekleri de Tahtacılar'da cenazenin başında okunan ölüm nefeslerine örnektir:⁴

3 Alevi inanç sisteminde delil ve delil hizmeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ersal, 2016.

4 Sazandar İsmail Gacar ile yapılan görüşmelerde kayıt altına alınmıştır.

(1)

*Elime dolarlar kefin bezimi
Doyup usanamadığım yalan dünya kalıyor*

*Bir vakitte bey idim başıma
Gider gelirdim kendi işime
Tedarikler göriürdüm kendi başıma
Çürüyesi toprak gözüme doluyor*

*Karşıdan gelen altı atlı
Altısı da yaman birbirinden fırgatlı
Diıyorlar da yalan dünya çok tatlı
Tadına doyamadığım yalan dünya kalıyor*

*Yalan dünya benim yurdum mekanım
Günden güne artıyor abım fıganım
Ben de bu dünyada ölinmez sanırdım
Çürüyesi toprak göğüsüne doluyor*

*Pir Sultan Abdalım dünyalar yıkılır
Taşı toprağı üstümüze dökülür
Yalan dünyada başa gelen çekilir
Çürüyesi toprak gözüme doluyor*

(2)

*Gaibte kandilde sır idim
Atanın belinden sızdırdım felek
Ağca murakıblara⁵ benzer iken
Al kızıl kanlara dönderdin felek*

*Atamdan sızdım anama indim
Ol muhabbette kızıl kan oldum
Dokuz aylık yoldan seferden geldim
Anamın sütiine kandırdın felek*

*Anamdan doğdum elendim
Elendim de tuzlu çapırlara⁶ belendim
Dokuz aylık yoldan seferden geldim
Anamın sesine kandırdın felek*

*On beşinden yirmisine yol oldum
Otuzunda dört bir tarafımda göl oldum
Kırk yaşında boz bulanık sel oldum
Böyle bir mevsime dönderdin felek*

*Ellisinde yaşıım yarıyı geçti
Atmışında yollarım yokuşlara düştü
Yetmişinde tepkilerim hepten şaştı
Öğüttün de ömrümü un ettin felek
Sekseninde seyirsen de yetemen*

*Doksanında otursan da kalkaman
Yüz yaşında kavrasan da tutaman
Çürüttün ömrümü biç ettin felek
Yandırdın Şah Hatayım yandırdın*

*Verdin ecel şerbetini de beni kandırdın
Durmadın azraili de üstüme gönderdin
Dünyaya gelmemişe dönderdin felek*

Günümüzde cenazeler artık evlerde sabahlatılmamakta; defin işleminin ertesi güne kalması hâlinde cenaze morglara götürülmektedir. Bunun yanı sıra köyde mürebbi bulunmaması ve musahipli bireyler olmasına rağmen bu hizmeti üstlenmemeleri nedeniyle cenazenin başında delil uyandırma hizmeti yerine getirilmemekte, ölüm nefesleri de okunmamaktadır.

2.2. Ölümden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

Yakapınar'da ölüm olayı gerçekleştiğinde yapılan ilk iş, ölen kişinin yakınlarına haber vermektir. Bu sırada cenaze evinde bulunan kadınlar ölen kişinin çenesini ve ayaklarını bağlarlar. Bu eyleme “çene çatmak” denmektedir. Çene çatmak toplum

6 Çapıt: Bez parçası.

arasında “çenen çatılsın” şeklinde beddua olarak da kullanılmaktadır. Ölen kişinin çenesi çatıldıktan sonra ayak baş parmakları da bağlanır ve doktor beklenir. Bu sırada cenaze sahibi tarafından *ölüm bohçası* açılır. Bir yandan da orada bulunan kadınlar tabuta konulması için yatak ve yastık hazırlamaktadır. Yatak ve yastık elde dikilmekte ve içine yün katılmaktadır. Bu işlem tamamlandıktan sonra yatak ve yastığı diken kadın, dikiş sırasında kullandığı iğneyi kırar. Bu bir daha ölüm olmaması ve aynı evden bir daha cenaze yatağı dikilmemesi amacıyla yapılmaktadır. Ardından hazırlanan yatak ve yastık erkeklerin getirdiği tabutun içine yerleştirilir.

Kadın ve erkeğin ölüm bohçaları belirli bir yaşa geldikten sonra hazır olur. Eğer ölüm ani bir şekilde gerçekleştiyse ölüm bohçası o gün hazırlanır. Kadının ölüm bohçasının içinde baş bağlama günü giydiği *değresi*, *kadifesi*, *ulaması* olur. Erkeğin ölüm bohçasında ise *özne*de giydiği beyaz gömlek ve pantolonu vardır (KK 1, KK 9, KK 13)⁷. Ölüm bohçasının yanı sıra cenazenin sarılması için battaniye, kefenlik kumaş ve cenazenin taşınması için “golan” adını verdikleri el örmesi ip bulunur. Bunlar, hasta ağırlaşmaya başladığı yani öleceği düşünüldüğü zaman hazırlanmakta, eğer ani bir ölüm olduysa o gün temin edilmektedir. Ölümden hemen sonra yapılan işlemler hakkında kaynak kişimizden aldığımız bilgiler şu şekildedir:

*Cenaze sabahlayacaksa sabaha kadar otururlar ölüyü ellemeyiz. Sonra boyuna üç kere ip ölçerler, ipi koparıp üstüne atarlar. Sonra üstüne bir sabun ve bıçak koyarlar. O sabun çimdirmeye (yıkamaya), bıçak da ölüünün karnı şişmesin diye korlar. Kadınsa ellerine de kına vururlar çünkü gözünü yumdu artık toprağa gurban gidiyor. Geline kına vuruluyor, vardığı yere gurban gidiyor çünkü orada ölecek, ölünce de toprağa gurban gidiyor diye illa garılara kına vurulur. Çimdirekene kınayı yurlar*⁸ (KK 13).

Bu süreçte erkekler mezarın hazırlığı ve tabut ile ilgilenirler. Cenaze sahibi olan erkeklerin bir kısmı mezarlığa giderek mezarı kazar, diğer bir kısmı da cenazenin defnedileceği tabutu bir diğer adıyla “sal ağacını”nın yapımıyla ilgilenirler.

7 Değre, düğünün ertesi günü kadınlar tarafından gerçekleştirilen baş bağlama ritüelinde yeni geline giydirilen kıyafetin adıdır. Özne ise düğün günü akşam gerçekleştirilen bir nevi dini nikahın yani dede nikahının yapıldığı törenlerdir. Bu törende damadın giydiği kıyafet özne kıyafeti olarak adlandırılmaktadır. Yakapınar köyünde gerçekleştirilen özne, baş bağlama ritüeli ve değre hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aydınlioğlu, 2024.

8 Yumak: yıkamak

Fotoğraf 1. Yatağın hazırlanması

Fotoğraf 2. Yatağın dikilmesi

Fotoğraf 3. Ölüm bohçasında bulunan değre

2.2.1. Ölünün Yıkanması

Ölüm hastanede gerçekleşmediği müddetçe Yakapınar köyünde cenazeler evin bahçesinde yıkanmaktadır. Dış mekânda kapalı bir alan bulunmadığı durumlarda, uygun bir yer belirlenir; çevresi çarşaflarla çevrilererek yıkama işlemi bu alanda gerçekleştirilir. Köyde kadın cenazelerini kadınlar, erkek cenazelerini de erkekler yıkamaktadır.

Cenaze evde yıkanacaksa öncelikle kazana su konulur ve ateş yakılarak su ısıtılır. Su kaynatılırken içine defne yaprağı atılır. Bu sırada cenaze erkekler tarafından yıkama işlemi yapılacak yere götürülür. Cenazenin yıkanacağı yere “yunaklık yer” denir. Cenaze yıkanmaya başlamadan önce ilk olarak mahrem yerleri yedi katlı bez yapılarak kapatılır (KK 3). Bunun ardından saç, sakal ve diğer temizlikleri yapılmaktadır. Cenaze erkek ise sakalları temizlenir ancak bıyığına dokunulmaz bunun nedeni ise bıyığın “erkeğin nişanı” olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Cenazenin temizleme işlemi tamamlandıktan sonra ısıtılan su, bir kovaya aktarılır. Ardından cenazeler yıkanırken olmazsa olmaz su kabakları hazırlanır. Evinde su kabağı bulunan kişi ya da cenaze sahibi kabağın içini oyarak onu bir tas haline getirir. Yıkama işlemi

başladığında cenazenin başından başlayarak ayak ucuna kadar önce üç kabak su dökülür. Ardından köy sabunu ile cenazenin bütün vücudu yıkanır. Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra helalleşmek isteyen yakınları sırayla içeri girerek birer kabak su dökerler. Ardından cenaze giydirilmek ve define hazır hale getirmek üzere yıkama işleminin yapıldığı alandan alınır (KK 1, KK 3, KK 9, KK 13).

Cenaze, yıkama alanından alındıktan sonra orada bulunan bir kişi öncelikle cenaze yıkanırken kullanılan su kabağı mezarın başına konulmak üzere tabutun içine yerleştirir. Yıkama işleminde kullanılan sabun, havlu gibi malzemeler de tekrar kullanılmaması için atılır. Su kaynatılan kazan ters çevrilir, ocağın külü süpürülmez. Cenazenin yıkandığı yerde ölen kişinin ruhunun dolaştığına inanıldığı için orada üç gün boyunca gaz lambası ya da çıra yakılır. Bu ışık üç gün söndürülmeden yakılmaktadır.

Fotoğraf 4. Cenazeyi yıkamak için hazırlanan su

Fotoğraf 5. Cenazenin yıkandığı yerde yakılan gaz lambası

2.2.2. Ölünün Giydirilmesi

Cenazenin giydirilmesi için hazırlanan yere cenaze getirilir. Öncelikle en alta battaniye serilir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde daha önceki yıllarda battaniye yerine ölüyü sarmak için halı serildiği belirtilmiştir. Battaniyenin serilmesinin ardından sırayla battaniyenin üstüne kefeni serilir, kefenin üstüne de kadın ise değresi, erkek

ise özne kıyafetleri serilir. Bu hazırlıklar yapılırken cenazenin üstü temiz bir çarşaf ile kapatılır ve hazırlıklar tamamlandıktan sonra cenaze kefenin üstüne alınır. Tıpkı yıkama işleminde olduğu gibi kadın cenazesini kadınlar, erkek cenazesini erkekler giydirmektedir. İlk olarak kefenden ayrı olan “iç gömlek” adı verilen ve yakası bıçakla kesilmiş olan kumaş başından giydirilir. Cenaze kadın ise tıpkı gelin olduğunda giydiği gibi değresi giydirilmekte ve başı bağlanmakta, kadifesi de tabuta serilmektedir. Kadın cenazesinin başına yağlık, gırap bağlanır ve çiçekle süslenir. Eğer cenaze erkek ise düğün gecesi özne töreninde giydiği özne kıyafetleri giydirilir. Eğer ölen kişi genç kız ise kızlık değresi giydirilerek başına sümbül yağlık bağlanır (KK 1). Son olarak kefene ve ardından battaniyeye sarılarak cenaze teslim edilir (KK1, KK 3, KK 13).

Bir yandan cenaze hazırlanırken bir yandan da cenazenin yerleştirileceği tabut hazırlanmaktadır. Yakapınar’da tabutlar özel olarak yaptırılmakta ve içine yatak, yastık ve çarşaf serilmektedir. Tabutun içine yerleştirilecek olan eşyaların hazırlanması da yine orada bulunan kadınlar tarafından yapılmaktadır. Tabutun içine öncelikle “çul” olarak adlandırılan halı serilmektedir. Ardından hazırlanan yatak ve çarşaf serilir. Tabut hazırlanıp cenaze giydirildikten sonra orada bulunan erkekler tarafından cenaze alınır, tabutun içine yerleştirilir ve ardından mezarlığa götürülmesi için yine erkekler tarafından traktöre taşınır.

Fotoğraf 6. Üstü kefenle örtülmüş cenaze

Fotoğraf 7. Cenazenin giydirileceği yerin hazırlanması

Fotoğraf 8. Erkek cenazesi için hazırlanan özne kıyafetleri

Fotoğraf 9. Cenazenin bağlanacağı golan (kolan) adı verilen örme kuşak

Fotoğraf 10. Tabutun içine yatağın yerleştirilmesi

Fotoğraf 11. Kadın cenazesi

Fotoğraf 12. Tabutun içine yerleştirilmiş cenaze

Fotoğraf 13. Defnedilmek üzere hazırlanan erkek cenazesi

2.3. Cenazenin Mezarlığa Götürülmesi

Köyde cenazeler mezarlığa traktörler ile taşınmaktadır. Cenazeyi teslim alan erkekler tabutu traktörün kasasına yerleştirmeden önce kasaya hasır serer ve ardından tabutu hasırın üstüne yerleştirirler. Bu sırada orada bulunan bir kadın, traktörün önüne poşetlenmiş bir şekilde ekmek asar. Asılan bu ekmek ölen kişinin son lokmasıdır. Bu ekmek, cenazenin defnedilmesinden sonra bir kenara bırakılır (KK 1, KK 10, KK 17). Cenaze sahipleri de sırayla tabutun etrafına oturur. Eğer ölen kişi bir kaza sonucu ölmediyse mezarlığa gidinceye kadar yüzü muhakkak açılır. Mezarlığa gidinceye kadar yakınları ağıt yakar. Köyde eğer genç cenazesi olduysa ölen gencin arkadaşları bir sırığın ucuna tütbent veya krep kumaş bağlar. Traktör mezarlığa giderken de en önde resmi, arkasında bayrak ve onun arkasında da ellerine sırık bulunan gençler olur. Düğünlerde nasıl ki bayrak düğün alayının önünde gidiyorsa genç cenazesi olduğunda da bayrak önde gider. Cenaze, mezarlığa düğün yapılıyor gibi götürülür. Cenazenin defnedilmesinin ardından sırıkların ucuna bağlanmış krep kumaşlar mezarının üstüne asılır (KK 1, KK 2, KK 3, KK 10, KK 13).

Fotoğraf 14. Cenaze evden çıkarılırken

Fotoğraf 15. Cenazenin traktöre yerleştirilmesi

Fotoğraf 16. Mezarlıkta cenazenin başında ağıt yakan kadınlar

2.2.4. Cenazenin Defnedilmesi

Cenaze mezarlığa getirildikten sonra defnedileceği mezar hazırlanıncaya kadar müsait bir alana hasır serilir, hasırın üstüne tabutun kapağı koyulur, kapağın üstüne cenaze yatırılır. Cenazenin yüzü açılır ve bir eli dışarı çıkarılır. Bu sırada cenaze sahibi kadınlar başına toplanır ve ağıt⁹ yakarlar, erkekler de mezarın hazırlanması ile ilgilenir. Ölen kişinin mezar derinliği boyuna bir ip tutarak ölçülür. Eğer ölen kişi kadın ise göğüs, erkek ise göbük hizasına kadar olan derinlikte mezar kazılır. Ardından tabutun sığacağı şekilde mezarın içi tuğlalarla örülür, tabut mezarın içine yerleştirilir. Mezar hazır olduktan sonra sırasıyla cenaze sahipleri, cenazenin elini öperek helalleşir. Helalleşme bittikten sonra erkekler cenazeyi tabutun kapağı ile birlikte alarak mezarın içine yerleştirilmiş halde bulunan tabutun içine yerleştirir, tabutun yüzü kibleye çevrilir. Tabutun kapağı kapatılmadan sevdiği eşyaları tabutun içine yerleştirilir ve yüzüne bir avuç toprak atılır. Bu “gözünü toprak doyursun” anlamında yapılmaktadır (KK 9). Daha sonra tabutun kapağı kapatılır. Tabutun kapağının üstüne “gayrak” olarak adlandırılan büyük kaya parçaları koyulur. Tabutun üstüne taş konulması, geçmişte mezarın hayvanlar tarafından açılmasını engellemek için yapılmaktadır

9 Cenazenin başında ağıt yakma İslamiyet öncesi Türklerde de görülmektedir. Ağıt yakmanın amacı ölüm karşısında duyulan üzüntüyü ve acıyı dile getirmektir. Yakapınar köyünde ağıtların içerikleri ölen kişinin hayatı ile ilgilidir. Bu dünyada yaptığı iyilikleri, yaşadığı olayları, iyi anıları ağıt şeklinde kadınlar tarafından söylenir. İslamiyet öncesi Türk kültüründe ölüm hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çoruhlu, 2004; Onay, 2013; Örneke, 2018; Sayın Askan, 2022.

ancak günümüzde de bu uygulama devam etmektedir. Gayrak taşlarının konulmasının ardından hazırlanan çimento, kovalarla imece usulü taşınarak tabutun üstüne dökülür. Bütün bu işlemlerin tamamlanmasının ardından sıra mezarın üstüne toprak atmaya gelir. Mezarı kazarken ilk çapayı vuran kişi ilk toprağı atar, ardından orada bulunan kişiler sırayla mezarın üstüne toprak atarlar ve mezar tamamen toprakla kapatılır. Bir baş ucuna bir de ayak ucuna hece taşları dikilir. Baş ucundaki hece taşında adı soyadı ve ölüm tarihi yazılır. Hece taşlarından sonra mezarın üstü mersin yaprakları ile kapatılır. Mersin, kokusu olan bir bitkidir ve bu kokuya börtü böcek gelmeyeceğı düşünülür. Bu nedenle mezarın üstü mersinle kapatıldıktan sonra bir de baş ucuna bir kova ile mersin konulur. Cenazeyi yıkarken kullanılan su kabağının da mezarın baş ucuna konulmasının ardından mezarı kazmak için kullanılan kürek ve çapanın ucu “tahtanın hakkı kalmasın diye” (KK 7, KK 9) kazılır. Bütün bu işlemlerin tamamlanmasının ardından orada bulunan kişiler cenaze sahiplerine baş sağlığı dileyerek mezarlıktan ayrılır.

Cenaze defnedildikten sonra cenazeye katılanlar mezarlık dönüşünde cenaze evine uğrarlar. Cenazenin, yıkama sırasında ağzına su kaçmış olabileceğı düşüncesiyle “ağzının suyuyla gitmemesi” inancına bağılı olarak, defin öncesinde cenaze evinde hazırlanan ekmek üstü helva dağıtılmaktadır (KK 1, KK 7, KK 9). Ayrıca ölen kişi eğer musahipli ise cenaze defnedildikten sonra Cebrail (horoz) kurbanı kesilir.¹⁰ Cenazenin defnedilmesinin ardından Cebrail kurbanının kesilmesinin gerekçesi, ölen kişinin ikrar vererek yola girdiğı ve inanç halkasına dâhil olduğı anda, yani “ölmeden önce ölme” anlayışı çerçevesinde, yolculuğı boyunca kendisine rehberlik etmesi amacıyla Cebrail’in kurban edilmesine dayanmaktadır. Nasıl ki bir kişi ikrar verip yola girdiğinde yolda kendisine rehber olması için Cebrail kurban ediyorsa öldükten sonra da bu dünya ile diğerk dünya arasındaki geçitte kendisine rehber olması için Cebrail kurbanı kesilir.

10 Alevi inanç sisteminde ve Tahtacılar da ikrar alma ve Cebrail kurbanı hakkında ayrıca bk. Eröz, 1977; Yetişen, 1986; Yörükân, 1998; Çıblak Coşkun, 2005; Selçuk, 2008; Ersal, 2016; Akın, 2020; Aydınhoğlu, 2024.

Fotoğraf 17. Mezarın kazılması için kullanılan kazma ve kürekler

Fotoğraf 18. Mezar için kullanılacak olan çimentonun hazırlanması

Fotoğraf 19. Mezarın içine yerleştirilmiş tabut

Fotoğraf 20. Üstü mersin ile örtülü mezar

Fotoğraf 21. Cenazeyi yıkamakta kullanılan su kabağı

3. Ölüm Sonrası

3.1. Yas, Yas Süresi ve Yas Giyimi

Alois' e (akt. Örnek, 2016: 307) göre yas, toplum tarafından bizim için “önemli” olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içerisinde ifade etmektir. Yakapınar köyünde yas, ölüm gerçekleştiği anda başlar. Ölümün hemen ardından yaşlı olan kişiler gerek kıyafetleri gerekse de duruşları bakımından yaşlı olduğunu belli etmektedir. Yas giyimi için kesin kurallar olmamakla birlikte köyde yas giyimi genellikle kadınlar tarafından uygulanır. Cenaze sahipleri ölüm olayının gerçekleşmesinin ardından giyim kuşamına dikkat eder, cenaze sahibi kadınlar başlarına tülbent takar, renkli veya yasa uygun olmayan kıyafetlerini değiştirerek yasa uygun olan kıyafetleri giymektedir. Yaşlı olan kadın siyah şalvar ve koyu renkli tişört veya kazak giymekte, başına siyah ya da buna benzer koyu renkli veya beyaz tülbent bağlamaktadır. Eğer ölen kişi kadının eşi, çocuğu ya da torunu ise bu giyim, kadın ölünceye kadar devam etmektedir. Diğer durumlarda yas giyimi, ölen kişinin kırkuncu günü son bulmaktadır. Erkek cenaze sahipleri için kılık kıyafette bir değişiklik olmamakla birlikte yine gösterişli kıyafetlerden kaçınmakta,

yaşlı olan erkek kırk gün boyunca sakal tıraşı olmamaktadır. Daha önceki yıllarda yas sürecinde giyim kuşamda daha ağır şartların olduğunu kaynak kişilerimiz belirtmişlerdir. Yas boyunca kırk gün boyunca yeni kıyafetler giyilmemekte, sabun kullanılmamakta ve hatta banyo dahi yapılmadığı belirtilmiştir (KK 1, KK 7, KK 8, KK 9, KK 14, KK 15). Ancak günümüzde yas, bu ağır koşullarda tutulmamakta yeni kıyafet giyilmese dahi banyo yapılmakta kişiler öz bakımına dikkat etmektedir. Yas giyimi sadece yaşlı olan ailelerce değil diğer köy sakinleri tarafından da dikkat edilen bir husustur. Yaşlı olan kişilere verilen düğün aviyetlerine dikkat edilir. Özellikle yaşlı ve dul kadınlara aviyet verilecekse koyu renkli şalvar kumaşları ve beyaz tülbentler tercih edilmekte bu da kişilerin yasa olan saygısını göstermektedir.

Yasın belirli bir süresi olmamakla beraber genel olarak yas, bir yıl tutulmaktadır. Ancak kırk gün boyunca yas muhakkak tutulur. Yaşlı olan kişi herhangi bir eğlenceye katılmaz, evde radyo ve televizyon açılmaz, aynaya bakılmaz, aynanın üstü bir örtü ile kapatılır. Hatta eğer iki ölüm arka arkaya gerçekleşiyse “yas, yas üstüne gidilmez” inancıyla başka bir cenazeye de katılmaz (KK 1, KK 2, KK 9). Köyde yas süresi genel olarak bir yıl tutulsa dahi daha uzun süre yaşlı olanlar da mevcuttur. Uzun süre yas tutan kişiler genellikle yaşlı kadınlardır. Kocasını, çocuğunu ya da torunu vefat etmiş olan yaşlı kadınlar ölüncüye kadar renkli giyinmemekte sadece beyaz keten denilen kumaşlardan dikilen örtüleri takmakta, üzerinde dikkat çeken herhangi bir obje taşımamaktadır. Bununla birlikte altın, gümüş gibi ziynet eşyaları kullanmaktan kaçınır ve ayrıca herhangi bir eğlenceye katılmamakta ve düğünlerde oynamamaktadır.

3.2. Belirli Günler

Yas sürecinde cenaze sahiplerinin dikkat ettiği belirli günler vardır ve bu belirli günlerde ölen kişi için yemekler verilmekte bununla birlikte ölen kişi anılmaktadır. Bu belirli günler üçüncü gün, yedinci gün, kırkinci gün, yıl dönümü ve her cuma akşamıdır.

3.2.1. Üçü

Cenazenin öldüğü gün değil, defnedildiği gün birinci gün sayılır. Defnedildiği günden itibaren üçüncü gün cenaze sahipleri ekonomik durumlarına göre yemek yapar. Yemek yapmayan kişiler ya tavuklu pilav yapar ya da lokma döker. O gün baş sağlığına gelenlere, yoldan geçenlere ölen kişinin canı için dağıtır.

3.2.2. Yedisi

Yedinci gün de tıpkı üçüncü günde olduğu gibi cenaze evinde, cenaze sahiplerinin ekonomik durumuna göre yemekler yapılmaktadır. Eğer cenaze sahibi üçüncü gün lokma döktüyse yedinci gün muhakkak yemek vermeye çalışır. Eğer yemek verecek durumu yoksa tavuklu pilav, pide ve ayran dağıtmaktadır. Yapılacak olan hayırları, cenaze sahibinin ekonomik durumu belirler.

3.2.3. Kırkı

Kırkinci gün yasın bittiği gündür. Ölen kişinin kırkı çıkmış olur. Kadınların kırk hayır yemeği kırkinci günden bir gün önce yapılırken erkeklerin eksik yapılmaz, kırkinci günü yapılmaktadır. Bunun nedeni kadınların “eksik etek” olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Cenaze sahipleri kırkinci gün ekonomik durumu ne olursa olsun yemek hazırlamaktadır. Tavuklu pilav ya da lokma yapılmaz. Keşkek, nohut yemeği, pilav, cacık ya da salata, çorba yapılır. Kırk hayır yemeği yapılacağı günden bir gün önce hayır sahibi, ertesi gün kırk hayır yapacağına dair anons yaptırmakta, böylelikle herkesi davet etmektedir. Yine aynı gün akşam yemek için hazırlıklar başlar. Yemek yapacak olan aşçı ya da hısım akraba eğer hayır cemevinde yapılacaksa cemevine; cenaze evinde yapılacaksa cenaze evine gelerek hazırlıklara yardımcı olur. Kırk hayır için genellikle koyun kurban edilmektedir. Koyunun tığlama işlemi erkekler tarafından yapılır. Daha sonra orada bulunan herkes etlerin yemeklere göre ayrılmasında yardımcı olur. Bir yandan da yardıma gelen kadınlar salata malzemelerini hazırlar, keşkek için gerekli hazırlıklara yardım eder. Burada amaç, cenaze sahibine yardım ederek onun bir iş yapmamasını sağlamaktır. Yemek hazırlıkları sabaha kadar devam eder. Sabah olduğunda yemekler pişmiş olur. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra cenaze sahibi olan erkeklerden biri köy kahvelerine giderek orada bulunan diğer erkekleri davet eder. Yemekleri önce erkekler yemektedir. Gelen erkeklere, erkekler hizmet ederken kadın misafirlere cenaze sahibinin akrabası ya da yakını olan kadınlar hizmet etmektedir. Erkekler yemek yedikten sonra kadınlar gelir. Yemeklerin yenmesinin ardından cenaze sahibi ve yakınları etrafı toparlar. Bütün işler bittikten sonra cenaze sahibi çay demler ve “selemet (selâmet) çayı” içerler. Selâmet çayı, yapılan bir işin ardından kazasız belasız, sağ salım yapıldığına şükretmek için içilir.

3.2.4. Yılı

Tıpkı kırk hayrında olduğu gibi ölen kişinin ilk yıl dönümünde de yemekler yapılmaktadır. İlk yıl yemek yapılır. Diğer yıllarda yıl hayrını yapacak kişilerin ekonomik durumuna göre yemek yapılır. Yemek hazırlanmadığı durumlarda, köy meydanında ölen kişinin yakını tarafından lokma döktürülmekte ya da cenaze evinde ufak çaplı ikramlar hazırlanarak yakın akrabalar ve komşular davet edilmektedir.

Fotoğraf 22. Yemek hazırlığı yapan kadınlar

Fotoğraf 23. Yemeklerin pişirileceği ocaklar

Fotoğraf 24. Hayır için yemek hazırlığı yapan kadınlar

Fotoğraf 25. Yemeklerin yapımı

Fotoğraf 26. Hayır için pişirilen yemekler

Fotoğraf 27. Hayır yemeklerini dağıtan kadınlar

Fotoğraf 28. Hayır yemeklerini dağıtan kadın

3.2.5. Üleştirme/ Cuma Akşamı

Tahtacılar da perşembe günü kutsaldır ve her perşembe “cuma akşamı” olarak tanımlamaktadırlar. Perşembe günü en saygın gündür. Ölülerin yol gözlediği, yiyecek beklediği gündür (Yetişen, 1986: 22). Yakapınar köyünde ölen kişinin defnedildiği günden sonra gelen ilk perşembe günü başta olmak üzere her perşembe günü cenaze evinde üleştirme yapılmaktadır. Cenaze evinde ölen kişi için sevdiği tatlılar yapılır, mevsim meyveleri hazırlanır. Konu komşu hısım akraba da evlerinden ikramlık yaparak cenaze evine gelir. Gelen ikramlıklarla birlikte evde hazırlanan ikramlıklar “üleştirme çanağı” denilen tabaklara paylaştırılır ve tabaklar tepsilere dizilir. Tepsilerden bir tanesi cenaze sahibi kadın tarafından alınarak sokağa götürülür ve kadın “geliverin çocuklar” diye bağıırır. Yoldan geçen kim varsa tabaklarda bulunan her şeyden birer adet alarak “Allah kabul etsin.” der. Diğer tepsilerde bulunan ikramlıklar da cenaze evine gelen kadınlara ikram edilir, hep birlikte yerler. Tepside bulunan her şeyden birer lokma da olsa tatmak şarttır. Üleştirme bittikten sonra üleştirme tabakları yıkanmaz, ertesi gün yıkamak için bir köşeye bırakılır. Cuma akşamları, yalnızca cenaze olduğu vakit değil her perşembe yapılan bir uygulamadır. Köyde cenaze olsun ya da olmasın her evde üleştirme tabakları hazırlanır ve sokaklarda üleştirilir.

Fotoğraf 29. Cuma akşamı üleştirilen yiyecekler

Fotoğraf 30. Sokakta üleştirme yapan kadın

3.3. Mezarlık Yapımı ve Mezarlık Ziyaretleri

Yakapınar köyünde mezarlar, cenazenin kırkının çıkmasının ardından yapılır. Kırkinci günden sonra mezarın yapımı için bu alanda uzman kişiler ile iletişime geçilir. Mezarın boyutuna uygun mezar taşlarının siparişi verilir. Mezar taşları muhakkak yapılmakta, eski mezarlar haricinde Yakapınar'da taşsız mezar bulunmamaktadır. Bu nedenle de mezar taşının dikilmesi için çok uzun süre beklenilmemektedir. Kırkinci gün ya da daha sonraki bir hafta içinde mezar taşı yapılır. Kaynak kişilerimizden elde ettiğimiz bilgilere göre daha önceki yıllarda kırkinci gün yani kırk hayrının yapıldığı gün mezar taşının cenaze evine getirildiği, evin bir odasında baş köşeye koyulduğu ve önüne ölen kişinin kıyafetlerinin bulunduğu bohçanın açılarak ağıtlar yakıldığı aktarılmıştır. Buna “asbab dökme” denilmektedir. Bohçanın içinde bulunan ve ölen kişiye ait olan kıyafetler mezar taşlarına giydirilir, erkek ise mezar taşının baş kısmına yırtma, kadın ise yağlık bağlanır. Mezar taşları giydirildikten sonra ise başında ağıtlar yakılmakta ve mezar taşı bir gece evde böyle bekletildikten sonra ertesi gün mezarlığa götürülerek dikilmektedir. Ancak günümüzde mezar taşları eve gelmeden direkt olarak mezarlığa götürülerek dikilir. Cenaze sahipleri, mezar taşları dikildikten

sonra kadın mezarı ise mezar taşının baş kısmına tülbent, erkek ise yırtma bağlar. Bu mezarın kadın mezarı ya da erkek mezarı olduğuna işaret etmek için yapılan bir uygulamadır. Ayrıca mezar taşlarının baş kısmına işlenen semboller de mezarın erkek ya da kadın mezarı olduğuna işaret etmektedir. Kadın mezarlarının baş taşlarında koşar altın ya da çiçek sembolleri işlenirken erkek mezarlarının baş taşlarına ise silah, kılıç, saat gibi semboller işlenir.

Köyde mezarlık yapımına olduğu kadar mezarlık ziyaretlerine de oldukça önem verilir. Mezarlık ziyaretleri cenazenin defnedildiği günün ertesi gün başlayarak kırk gün boyunca devam eder. Eğer köyde başka bir cenaze olursa o gün mezarlık ziyareti yapılmaz. Mezarlığı da bir yaşam alanı olarak kabul eden köylüler mezar avlularını sanki orada birileri yaşıyormuş gibi temiz tutar. Her perşembe günü mezarlık ziyaretlerine gidilir, ziyarete giderken yanlarında çiçek ya da mersin götürürler. Eğer mezar avlusu kirli ise süpürülür ve kireçlenir. Ayrıca her bayram arifesinde de mezarlık ziyaretleri ve temizlik işleri yapılmaktadır.

Fotoğraf 31. Mezarın başında ağıt yakan kadınlar

Fotoğraf 32. Mezar taşında çiçek ve koşar resmi bulunan kadın mezarları

Fotoğraf 33. Mezar taşında saat ve şişe resmi bulunan erkek mezarları

Fotoğraf 34. Çiçeklerle süslenmiş mezar avlusu

Fotoğraf 35. Bir aileye ait mezar avlusu

Sonuç

Ölüm, insan hayatında en büyük belirsizliklerden biridir. Bu nedenle insanlar ölümün belirsizliğini kabul edilebilir hale getirmek ve ölüme karşı oluşan korku, endişe gibi duygularını hafifletebilmek için geçmişten günümüze birtakım ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Ölümden sonra yaşamın devam edeceği, insanın yaşanılan dünyada değil, yaşanılacak olan dünyada hayatına devam edeceği inancı İslamiyet öncesi dönemlerden beri Türk kültüründe var olan bir inançtır.

Türklerin ölüm olayına karşı inanç ve ritüelleri coğrafya, yaşam alanları ve etkileşime girilen kültürlere göre zamanla değişmiştir ve güncellenmiştir. Her ne kadar ölüm ritüellerinin uygulanış biçimleri değişmiş olsa da amaç aynı kalmıştır. İslamiyet öncesi Türk kültüründe ölüm bir son değil başlangıç olarak kabul edilmiş ve ölümden sonra yapılan ritüeller ölen kişinin ruhunun huzur bulması ve bu dünyadan olan göçünü kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu inanç günümüzde Tahtacılar da devam etmektedir. Tahtacılar; ölümü bir son olarak değil, yeni hayatın başlangıcı olarak kabul ederler ve ölen kişinin ruhunun başka bedenlerde yeniden zuhur edeceğine inanırlar. Tahtacılar için yaşanılan dünya ve yaşanılacak olan dünya arasında ölüm bir geçittir. Ölümün bir son değil yalnızca bir geçit olduğu inancını destekleyen en güzel örneklerden biri araştırma sahamız olan Yakapınar köyü Tahtacılarının, ölen kişiyi değerli eşyalarıyla birlikte defnetmeleridir. Bu eski Türklerde de olan bir uygulamadır. Eski Türklerde ölüm geleneklerine bakıldığında ölen bir askerin atı ile gömülmesi onun yaşayacak olduğu dünyada savaşıma devam edeceği inancından kaynaklanmaktadır. Tam da bu noktada üzerinde durulması gereken başka bir husus Tahtacılar da ölen kişinin günlük kıyafetleri ile değil, hayatlarının diğer geçiş dönemlerinde kutsanan ve bu nedenle kutsal kabul edilen kıyafetleri ile gömülmesidir. Yakapınar köyünde ölen kişi defnedilmeye hazırladıktan sonra kadına değresi, erkeğe özne kıyafeti giydirilir. Kadın için değresi kutsaldır çünkü değre kadına evliliğin ertesi günü kutsal kabul edilen kişiler tarafından kutsanarak giydirilir, özne de yine kutsal bir zamanda ve kutsal kabul edilen kişiler tarafından kutsanarak erkeğe giydirilen kıyafettir. Geçmişte erkeklerin ve kadınların cemlere değre ve özne kıyafetleri ile girdiği bilinmektedir ancak özne ritüeli günümüzde yapılamamaktadır ve bu nedenle günümüzde kadınlar değreleri ile erkekler ise cemlere nasıl giyinip gidiyorsa yine o şekilde giydirilerek defnedilir. Tahtacılar da eski Türklerdeki ölüm etrafında oluşan inanç ve ritüellere başka bir örnek de mezarının yapımında karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde ölen kişi için hazırlanan ve “kurgan” adı verilen

mezarlara lahitlerle gömüldükleri araştırmacılar tarafından bilinmektedir. Yakapınar köyünde de ölen kişi ile birlikte defnedilmek üzere yörede “sal” olarak bilinen tabut ile içine cenaze günü kadınların hazırladığı yatak ve yastık koyularak defnedilir. Kırk gün geçip mezarı yapıldığında ise tıpkı eski Türklerin kurganlarında rastlanıldığı gibi mezar taşının üstüne onun cinsiyetini, mesleğini ifade eden semboller çizilir. Tahtacı mezarları üzerine yapılan araştırmalar da bu durumu desteklemektedir ayrıca daha eski mezar taşlarına bakıldığında bu mezarlarda Tahtacılar için kutsal kabul edilen kazayağı sembolleri de görülmektedir.

Eski Türk geleneklerinde cenaze defnedildikten sonra onun ruhu için atlar ve koyunlar kurban edilerek cenaze evinde yemek verildiği yapılan araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur. Yakapınar köyü Tahtacılarında da günümüzde cenaze defnedildikten sonra cenaze evinde yemek verilmekte özellikle ölen kişi musahipli ise kişinin bu dünya ile diğer dünya arasındaki yolculuğunda ona rehberlik etmesi amacıyla Cebrael kurban edilmektedir. Bunun yanı sıra ölen kişinin ardından yas tutulması da günümüzde hala devam eden bir uygulamadır. Bu uygulamanın amacı ölüm dolayısıyla duyulan derin üzüntü ve acıyı belli etmektir. Eski Türklerin ölüm ritüelleri hakkında yapılan araştırmalarda bireylerin yaşlı olduklarını belli etmek amacıyla çadırlarının uçlarına siyah bayrak astığı, boyunlarına siyah kumaşlar bağladıkları belirtilir. Araştırma sahamızda da bu duruma benzer bir şekilde bireylerin yaşlı olduğunu belli etmek için genellikle siyah ya da koyu renkli kıyafetler tercih edildiği gözlemlenmiştir. Eski Türklerde yasın cenaze sahiplerinin yanı sıra oba tarafından da tutulduğu araştırmacılar tarafından ifade edilir. Yakapınar köyünde de durum aynıdır. Köyde bir ölüm olduğu zaman hemen cenaze evine gidilir ve cenaze sahiplerinin acısı paylaşılır. Bunun yanı sıra günümüzde yapılmasa dahi geçmişte köyde bir ölüm olduğu vakit müzik dinlenmediği, belirli bir süre televizyon izlenmediği ve evlerde bulunan aynaların üstünün örtüldüğü kaynak kişilerimiz tarafından aktarılmıştır. Burada ölüm olayının bireysel bir olay olmadığını, toplumsal bir olay olarak görüldüğünü belirtmek doğru olacaktır.

Eski Türk geleneklerinde ölüm anlayışı ve ölüm etrafında oluşan ritüeller zaman ve coğrafyaya göre değişikliğe uğramıştır. Tahtacılarda ölüm etrafında oluşan inanç ve ritüeller eski Türk geleneğinde ölüm inancı ve ölüm etrafında gerçekleştirilen ritüellerle benzerlik göstermektedir. Yakapınar köyünde ölüm etrafında oluşan inanç ve ritüeller günümüzde de devam etmektedir. Ancak son yıllarda köyün göç alması ve yine göç vermesi, göç başta olmak üzere evlilik ve akrabalık bağları vasıtasıyla farklı kültürlerle

etkileşime geçilmesi ölüm çevresinde gerçekleştirilen ritüellerden birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumun başlıca örneği; cenazelerin inanç sistemi kurallarına göre ve dedeler tarafından değil camilerde görev yapan hocalar tarafından defnedilmeye başlamasıdır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde defin işlemini gerçekleştirecek kişinin cenaze sahiplerinin tercihine göre yapıldığı belirtilmiştir. Cenaze sahipleri eğer ölen kişinin dede tarafından defnedilmesini isterse yörede Yanyatır ocağına bağlı dedelerin olmamasından dolayı çevre illerdeki cemevlerinde görev yapmakta olan dedeler tarafından defnedildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra günümüzde cenazelerin Sünni geleneklere göre defnetme isteğinin arttığı, yapılan uygulamaları zaman zaman “gereksiz” olarak nitelendiren bireylerin olduğu kaynak kişilerimizden edindiğimiz bilgiler arasındadır. Geçmişte yapılan ancak günümüzde yapılmayan ritüellerden bir diğeri ise cenazenin sabahlamasıdır. Geçmişte evlerde cenaze başında delil hizmeti ile sazandarlar tarafından ağıtlar yakıldığı bilinse de araştırma sürecinde Yakapınar köyünde bu uygulamaya rastlanılmamış, kaynak kişilere nedeni sorulduğunda bu uygulamanın artık devam etmediğini cenazelerin morglara götürüldüğü ve yıkama işleminin de artık gasilhanelerde yapıldığı belirtilmiştir.

Sonuç olarak; bu inanç ve ritüellerin uygulanış biçimleri değişkenlik gösterse de uygulama amaçları değişmemiştir. Yakapınar köyünde yaşayan Tahtacılar ölüm öze dönüşün bir temsili olmakla birlikte, ölüm anında ve ölümden sonra yapılan ritüellerin tamamında amaç ölen kişinin yaşadığı bu dünyadan yaşamını devam ettireceğine inanılan “öte dünyaya” yaptığı yolculuğu kolaylaştırmak ve cenaze sahiplerinin ölüm nedeniyle duyduğu derin acıyı, üzüntüyü hafifletmektir.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mustafa vd. (2019). *Halk Bilimi El Kitabı*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- AKIN, Bülent (2018). “Alevi Cem Ritüellerinin Sınıflandırılması Sorunu ve Yeni Bir Sınıflandırma Önerisi” 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*.
- AKIN, Bülent (2020). *Mitten Tasavvufa Aleviliğin Sır Dili Kırklar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- AKIN, Bülent (2020). *Kızılbaş Öğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARTUN, Erman (2011). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- AYDINLIOĞLU, Sultan Yıldız (2024). *Yakapınar Köyü Tahtacı Alevilerinde İnanış ve Uygulamalar*. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BOZKURT, Fuat (2018). *Buyruk- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Salon Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BİÇEN, Hüseyin Yüksel (2005). *İnanışları ve Gelenekleriyle Tahtacılar*. Ankara: Tek Ağaç Yayınevi Kültür.
- BİÇİCİ, Hür Kamil ve ÇETİN, Nejat (2016). “Cep Saati Motifi Yakapınar Köyü Mezar Taşları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (79). 143-170.
- ÇIBLAK COŞKUN, Nilgün (2005). *Mersin Tahtacıları*. Ankara: Ürün Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2005). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇORUHLU, Yaşar (2004). “Türklerde Ölüm”. *Cogito*. (40). 244- 261.
- DUMAN, Ahu Zeynep (2019). *Aydın Yılmazköy Yöresi Tahtacılarında Geçiş Dönemleri*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- ELIADE, Mircea (1999). *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ENGİN, İsmail (1998). *Tahtacılar-Tahtacı Kimliğine ve Demografisine Giriş*. İstanbul: Ant Yayınları.
- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik- Kavramlar ve Ocak Sistemi- Çubuk Havzası Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERSAL, Mehmet (2019). *Alevi Cem Zâkirliği*. Ankara: Barış Kitap.
- ERÖZ, Mehmet (1977). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Otağ Yayınevi.
- ONAY, İbrahim (2013). “İslamiyet’ten Önce Türklerde, Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları”. *International Journal of Social Science*. (3). 479- 490.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2016). *Halk Bilimi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- SAYIN ASKAN, Şenay (2022). “Türk Kültüründe Ölüm Olayı ve Ölüm sonrası Ritüeller” *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*. 15 (37). 179- 196.
- SELÇUK, Ali (2008). *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- YETİŞEN, Rıza (1986). *Tabtacı Aşiretleri*. İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tabtacılar*. Turhan Yörükan (Haz.). İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YILDIZ, Harun (2007). "Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (42). 93-112.

KAYNAK KİŞİLER

- KK 1: E.Ö (1967), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 2: S.A (1961), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 3: D.Y (1948), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 4: H.T (1941), Yakapınar köyü, İlkokul, Emekli.
- KK 5: G.Ç (1971), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 6: Z.S.B (1976), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 7: İ.G (1967), Yakapınar köyü, Yüksekokul, Emekli.
- KK 8: C.B (1967), Yakapınar köyü, İlkokul, Emekli.
- KK 9: Y.G (1971), Yakapınar köyü, Lise, Ev Hanımı.
- KK 10: Ö.Ö (1958), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 11: Z.K (1976), Yakapınar köyü, Lise, Ev Hanımı.
- KK 12: F.U (1948), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 13: A.T (1941), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 14: A.T (1955), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 15: M.B (1955), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 16: S.G (1941), Yakapınar köyü, İlkokul, Emekli.
- KK 17: N.Ö (1971), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 18: B.İ (1977), Yakapınar köyü, Lise, Ev Hanımı.
- KK 19: G.B (1980), Yakapınar köyü, Lise, Ev Hanımı.
- KK 20: M.K (1990), Yakapınar köyü, Lise, Ev Hanımı.
- KK 21: Ç.N.Ç (2000), Yakapınar köyü, Üniversite, Aşçı.
- KK 22: G.P (1999), Yakapınar köyü, Üniversite, Ekonomist.
- KK 23: D.Ç (2000), Yakapınar köyü, Üniversite, Turizmci.
- KK 24: O.T (2001), Yakapınar köyü, Lise, İşçi.
- KK 25: Ş.C (2000), Yakapınar köyü, Üniversite, Gıda Mühendisi.
- KK 26: E.M (1998), Yakapınar köyü, Üniversite, Şehir Planlamacısı.
- KK 27: A.G (1998), Yakapınar köyü, Üniversite, Yazılım Teknikeri.
- KK 28: H.Ö (1983), Yakapınar köyü, Lise, Şoför.
- KK 29: A.B (1948), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.
- KK 30: E.A.Ö (1969), Yakapınar köyü, İlkokul, Emekli.
- KK 31: S.Ç (2000), Yakapınar köyü, Üniversite, İşçi.
- KK 32: İ.G (1948), Yakapınar köyü, İlkokul, Emekli.
- KK 33: A.G (1950), Yakapınar köyü, İlkokul, Ev Hanımı.